

HISTORY OF SCIENCE AND HIGHER
EDUCATION

ZINĀTŅU UN AUGSTSKOLU VĒSTURE

DOCENT ARTURS DUMPIS AT WORK AND IN SCIENCE

DOCENTS ARTURS DUMPIS DARBĀ UN ZINĀTNĒ

Jānis Junga, Ex-lecturer of Riga Technical University
Latvian Association of the History of Science
Address: 1, Kalku str., LV-1685, Latvia

Atslēgas vārdi: Jēkabpils Valsts vidusskola, Latvijas Universitātes Mehānikas fakultāte, Vītatersranda Universitāte (Johannesburga, Dienvidāfrika)

Ievads

Arturs Dumpis - termodinamikas, siltuma pārvadīšanas, iekšdedzes dzinēju un termālo spēkstaciju speciālists, LVU mācībspēks. Būdams LVU pārstāvis delegācijā, kas 1958.gadā apmeklēja Franciju, lai iepazītos ar augstākās izglītības un zinātniskās pētniecības sistēmu, grupu pametis un ieguvis patvēruma tiesības Šveicē. Tur strādājis par inženieri tvaika turbīnu nozarē. 1966.gadā pārcēlies uz Johannesburgu Dienvidāfrikā, kur atsācis mācībspēka karjeru Vītatersranda Universitātē. Miris 1982.gada 8.oktobrī Johannesburgā.

Bērnība un skolas gaitas

Arturs Jānis Dumpis dzimis 1905.gada 29.jūlijā (pēc jaunā stila) Jēkabpils apriņķa Elkšņu pagasta Pentelēs [1]. Vecāki – tēvs Krišs un māte Marija – apsaimniekojuši nelielu saimniecību. Tēvs, pēc profesijas būdams kalējs, strādājis arī kalējdarbus. Pirmā pasaules kara laikā, fronteī tuvojoties, kopā ar ģimeni evakuējies uz Pēterburgu, tad tālāk uz Petrozavodsku un Murmansku. Petrozavodskā strādājis rūpnīcās, bet Murmanskā pārgājis darbā uz dzelzceļa. Sākumizglītību A.Dumpis ieguvis Pēterburgas bēgļu skolā, turpmākās apmešanās pilsētu sākumskolās un dzelzceļnieku skolā. 1919.gadā pēc atgriešanās Latvijā četrus gadus strādājis par kuļģarnitūras mašīnistu, bet pavasaros un vasarās – par gatera iestādītāja palīgu. Brīvajā laikā papildinājis iepriekš iegūtās zināšanas un 1923.gadā iestājies Jēkabpils Valsts ģimnāzijā, kuru beidzis 1927.gadā [2].

Studijas Latvijas Universitātē

1927.gada rudenī A.Dumpis iestājies Latvijas Universitātes (LU) Lauksaimniecības fakultātes Mežkopības nodaļā. Pēc gada, 1928.gadā, A.Dumpis pārgājis uz Mehānikas fakultāti.

Lai nopelnītu līdzekļus, A.Dumpis paralēli studijām strādājis dažādus darbus: no 1927. līdz 1929. gadam dažādās privātfirmās, no 1929. līdz 1934. gadam braucis uz Latvijas dzelzceļa kā lokomotīves vadītāja palīgs un vadītāja pienākumu izpildītājs.

Sakarā ar to, ka 1934. gadā beidzies Jēkabpils-Ilūkstes apriņķa karaklausības komisijas izsniegtās apliecības par karadienesta atlikšanu izglītības turpināšanai derīguma termiņš, A.Dumpis iesaukts karadienestā. Dienējis Bruņoto vilcienu pulkā kā kaprālis no 1934.gada 1.septembra līdz 1935.gada 30.novembrim. Dienesta laikā izgājis Instruktoru vada mācību kursu.

Pēc dienesta 1936. gadā A. Dumpis strādājis Priekuļu Lauksaimniecības mašīnu izmēģināšanas stacijā. Studijas LU Mehānikas fakultātē atsācis 1936. gadā. Paralēli studijām no 1936. līdz 1939.gadam strādājis kā subasistents pie profesoriem A.Leppika, N.Rozenauera, O.Habermana. 1941.gada februārī pabeidzis studijas, tā paša gada 18.jūlijā saņēmis apliecību par Mehānikas fakultātes beigšanu un dažas dienas vēlāk saņēmis mehānikas inženiera automobiļu specialitātē diplomu ar izcilību Nr.000017 [3].

Jau pirms diploma saņemšanas, 1939.gada 1. jūnijā, A.Dumpis sācis strādāt Centrālās savienības „Turība” uzņēmumā kā lauksaimniecības mašīnu inženieris, vēlāk paaugstināts par mašīnu tehniskās nodaļas vadītāju. Nodaļai bija pakļauta lauksaimniecības mašīnu un spēkratu remonta darbnīca un rezerves daļu izgatavošanas darbnīca. Abas minētās darbnīcas ievērojami paplašināja 1942.gadā, kad no Zviedrijas sāka ievest Bolindera sistēmas gāzģeneratorus. Nodaļas darbinieki izstrādāja ģeneratoru montēšanas instrukcijas lauksaimniecībā izmantojamajos traktoros, organizēja montāžas vadītāju kursus, apmācīja montieru kadrus, kas veica montāžu tieši traktoru atrašanās vietās. Šos darbus nodaļa veica 4 līdz 5 mēnešu laikā. Ar gāzģeneratoriem aprīkoja ap 1350 traktorus ar eksplozijas dzinējiem un ap 35 traktorus ar dīzeļdzinējiem.

Paralēli pamatdarbam, no 1943.gada 1. jūnija līdz 1944.gada 13. novembrim, A.Dumpis strādājis par konsultantu Mežu departamentā pie kūdras mašīnām un traktoriem [4].

Darbs Latvijas Valsts universitātē

1944. gada novembrī, mēnesi pēc tam, kad vācu karaspēks bija atstājis Rīgu un universitāte bija atsākusi darbu, A.Dumpis uzsācis darbu tajā kā Mehānikas fakultātes Vispārējās mašīnbūvniecības katedras Termodinamikas, Iekšdedzes dzinēju un Lauksaimniecības mašīnu kursu mācībspēks. Uz A.Dumpja iesnieguma skatāma Latvijas Valsts universitātes (LVU) toreizējā rektora M.Kadeka rezolūcija: „Pieņemt par vecāko lektoru ar likmi 1000 rubļi mēnesī” [5,6].

Lai LVU mācībspēku kvalifikācija un amata nosaukumi atbilstu PSRS prasībām, universitātes administrācija lūgusi PSRS Augstākās kvalifikācijas komisiju (krievu valodā: Высшая аттестационная комиссия - БАК) apstiprināt docenta zinātnisko nosaukumu vairākiem mehānikas fakultātes mācībspēkiem: N.Lācaram, K.Dommeram, K.Viškintam, J.Uiskam, A.Dumpim. Komisija 1946. gada 12. novembrī sniegusi atbildi, ka augšminētajiem biedriem docenta zinātnisko nosaukumu iespējams apstiprināt tikai pēc tehnisko zinātņu kandidāta zinātniskā grāda iegūšanas [7].

A.Dumpis īsā laikā sagatavojis kandidāta disertāciju par tēmu „Šķidrās degvielas dzinēju pielāgošana gāzveida degvielai”. Šo tēmu A.Dumpis bija izvēlējis pamatoti, jo viņam bija dziļas teorētiskās zināšanas un praktiskā darba pieredze iekšdedzes dzinēju pārbūves problēmu risināšanā. Turklāt disertants, paralēli darbam LVU, no 1946.gada strādājis kā vecākais zinātniskais līdzstrādnieks LPSR ZA Enerģētikas un mašīnbūves institūtā [10].

1947. gada 24. maijā A.Dumpis lūdzis LVU rektoru pielaist viņu pie kandidāta minimuma eksāmenu kārtotošanas un jau tā paša gada 31.decembrī saņēmis apliecību par eksāmenu nokārtošanu [8,9].

1948. gada 18. jūnijā LVU rektors M.Kadeks atļāvis Mehānikas fakultātes vecākajam lektoram A.Dumpim aizstāvēt disertāciju tehnisko zinātņu kandidāta zinātniskā grāda iegūšanai. Par oponentiem nozīmēti Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas profesors A.Leppiks un LPSR ZA Koksnes ķīmijas institūta direktors, LVU Ķīmijas fakultātes profesors A.Kalniņš. Mehānikas fakultātes un oponentu atsauksmes par A.Dumpja disertāciju bija pozitīvas. Mehānikas fakultātes dekāna docenta K.Neilanda parakstītajā A.Dumpja raksturojumā lasāms, ka viņš no 1944.gada novembra lasījis kursus un vadījis praktiskās nodarbības Termodinamikā, Iekšdedzes dzinējos un

Lauksaimniecības mašīnās, ka 1946.-1947.gadā tulkojis no krievu valodas N.Žukovska mācību grāmatu „Termodinamika”, ka viņš nav samaitāts ar buržuāziskā nacionālisma garu [11,12.13].

1948.gada 18.oktobrī A.Dumpis disertāciju sekmīgi aizstāvējis un LVU Zinātniskā padome viņam piešķirusi tehnisko zinātņu kandidāta grādu. Taču, ak vai! PSRS Augstākā atestācijas komisija (AAK) šo lēmumu neapstiprināja. Par neapstiprināšanas iemesliem var izteikt tikai minējumus, un proti, ka vācu okupācijas laikā A.Dumpis palicis Latvijā un ieņēmis vadošus saimnieciskos amatus, ka LVU partijas pirmorganizācijas sekretārs Jānis Āboliņš devis A.Dumpim tiem laikiem iznīcinošu raksturojumu. Lūk, fragments no raksturojuma (autora tulkojumā no krievu valodas): „A.Dumpis sabiedriskajā darbā nekādu dalību neņem. Uz sabiedrisko organizāciju organizētajiem pasākumiem atsaucas negribīgi. Jautājumos par sabiedrisko darbu attīstīšanu ieņem nepareizu nostāju, uzskatot, ka pasniedzējiem nav aktīvi jāpiedalās sabiedriskajā dzīvē, jo ar šiem darbiem jānodarbojas tiem, kam tas pēc štata paredzēts” [14].

Atceroties A.Dumpi kā darba kolēģi un viņu labi pazīstot, jākonstatē, ka J.Āboliņa parakstītais raksturojums vairāk vai mazāk atbilda īstenībai. Taču A.Dumpja sabiedriskā pasivitāte, šķiet, izskaidrojama ar to, ka viņa darba dienas bija pārsātinātas ar tiešo pasniedzēja darbu izpildi, ar zinātnisku problēmu risināšanu un ka viņam gluži vienkārši neatlika laika nodarboties ar pseidozinātnisku, murgainu ideju sludināšanu, ar politisku saukļu skandināšanu un „politšovu” izrādīšanu.

Pēc AAK negatīvā lēmuma saņemšanas A.Dumpis, oponentu atbalstīts, centies panākt atļauju disertāciju aizstāvēt atkārtoti. LVU prorektors zinātniskajā darbā K.Plaude 1949.gada 4.jūnijā vēstulē oponentiem rosinājis viņus uzrakstīt A.Dumpja disertācijai paplašinātas recenzijas, ko abi oponenti arī izdarījuši [15.16]. Tomēr, ak vai! Tieši ap šo laiku M.Kadeks atstājis LVU rektora amatu un viņa vietā nācis profesors J.Jurgens, kurš nav bijis apmierināts ar notikumu gaitu un 1949.gada 24.decembrī izdevis pavēli, kurā A.Dumpja disertācijas recenzēšanai prof. A.Leppika vietā apstiprinājis divus citus oponentus: LLA Traktoru un automobiļu katedras vadītāju M.Posevalovu un LPSR Valsts plāna komitejas nodaļas vadītāju V.Kronu [17]. Inženiera V.Krona 1950.gada 22. februārī iesniegtā recenzija bija lietišķa un izsmeloša. Citējam fragmentu no viņa konstatējuma: „... atšķirībā no kapitālistiskajām valstīm, kur gāzģeneratoru izmantošana ir vajadzības spiesta problēma, mums Padomju savienībā šī problēma attīstīsies neatkarīgi no tā, būs vai nebūs normēts šķidrās degvielas patēriņš. Problēmu attīstībai vienmēr bija un būs plānveida raksturs.” V.Krons ieteicis piešķirt A.Dumpim tehnisko zinātņu kandidāta grādu [18]. Docents M.Posevalovs recenziju apsolījis [19], taču nav zināms, vai tāda iesniegta, jo arhīva materiālos nav atrodamā. Profesora A.Kalniņa paplašinātajā recenzijā konstatēta A.Dumpja risinātās problēmas būtība: „Pēc LPSR izdarītajiem aprēķiniem ar gāzģeneratoru aprīkoto automašīnu izmantošana ir par 9,7 kap. uz 1 tonnkilometru, t.i., par 12,1%, dārgāka nekā automašīnām ar benzīna dzinējiem” [20].

A.Dumpis disertāciju atkārtoti aizstāvējis 1950.gada 8.maijā un LVU padome atkal nolēmusi piešķirt A.Dumpim tehnisko zinātņu kandidāta grādu [21]. A.Dumpja disertācijas aizstāvēšanas dokumentus LVU nosūtījis AAK zinātniskajam sekretāram profesoram I.Gorškovam 1951.gada 29.janvārī [22]. Šoreiz A.Dumpim piešķirto grādu AAK apstiprinājusi. Divus gadus vēlāk, 1953. gadā, A.Dumpim piešķirts arī docenta zinātniskais nosaukums [23].

Šī raksta autors, būdams vēl students, ar vecākā lektora A.Dumpja raksturu un darba stilu iepazinies izpildot laboratorijas darbus Spēka mašīnu laboratorijā Maskavas ielā 148 (tagad Nr.194). Pēc tam, kad noskaidrojām, ka arī man jau no pirmskara laikiem ir pieredze iekšdedzes dzinēju, tvaika katlu un mašīnu montāžas, remonta un ekspluatācijas darbos, mūsu starpā izzuda pasniedzēja un studenta attiecības, un mēs kļuvām „amata brāļi”. Tā kā es vairākus gadus biju LPSR Arodbiedrību padomes ārstata tehniskais inspektors, sākot no 1956. gada mēs kopā ar A.Dumpi, ar viņam piederošo motociklu, apbraukājām Rīgas uzņēmumus, lai kopējiem spēkiem risinātu aktuālas ražošanas, spēka iekārtu ekspluatācijas un darba drošības noteikumu ievērošanas problēmas. Un tad ar A.Dumpi notika kaut kas neparasts...

Darba gaitas Šveicē un Dienvidāfrikā

1958. gadā, sākoties mācību darbam tikko kā atjaunotajā Rīgas Politehniskajā institūtā, docentu A.Dumpi nekur vairs nevarēja atrast. Klīda baumas, ka A.Dumpis, būdams ārzemju tūrisma delegācijas dalībnieks, esot palicis ārzemēs, ka delegācijas vadītājam docentam V.Ivanovskim draudot lielas nepatikšanas. Baumas izrādījās patiesas. LVU arodorganizācijas idejiski politiskā masu darba sektora vadītājs Bušmanis savā atskaites referātā arodorganizācijas XI konferencē paziņojis: „Par mūsu politiskās audzināšanas darbu liecina gadījums ar bijušo Mehānikas fakultātes arodgruporgu, pasniedzēju Dumpi, kas dodoties tūrisma braucienā pameta delegāciju un izkāpa Lozannā (Šveice) un Latvijā neatgriezās” [24].

Par A.Dumpja dzīves gaitām ārzemēs uzzinājām pēc vairāk kā 30 gadiem, kad pavērās iespēja piekļūt latviešu trimdas literatūrai, t.sk. žurnālam „Tehnikas Apskats”. Žurnālā publicētā nekrologā izlasījām, ka 1958.gada vasarā A.Dumpis bijis LVU pārstāvis delegācijā, kuras mērķis bijis iepazīšanās ar augstākās izglītības sistēmu Francijā. Tur viņš grupu atstājis un vēlāk ieguvis patvēruma tiesības Šveicē. Sākot no 1958. gada 16. septembra strādājis „Brown Boveri un Co” firmā Bādenē kā tvaika turbīnu inženieris. No 1967. līdz 1973.gadam bijis vecākais lektors termodinamikā Witvatersranda Universitātē (Johannesburgā, Dienvidāfrika). Kopš 1973.gada darbu pārtraucis, jo slimojis ar Parkinsona slimību. A.Dumpis miris Johannesburgā 1982.gada 8.oktobrī [25].

Literatūra

1. LVVA, 235.fonds, 14.apraksts, 123.lieta. Saukas-Elkšņu draudzes 1905.g. dzimušo un kristīto saraksts.
2. LVVA, 7427.fonds, 1.apraksts, 11413.lieta. Dumpis Jānis Arturs Kriša d., LU students, matr.Nr.11535, 3.-17.lpp.
3. Turpat, 19. lpp.
4. LVVA, 7427.fonds, 13. apraksts, 409. lieta. Docenta Artura Dumpja personīgā lieta. Īss dzīves apraksts.
5. Turpat, 29. lpp.
6. Turpat, 30. lpp.
7. Turpat, 11. lpp.
8. LVVA, 1340.fonds, 3.apraksts, 38.lieta. Dumpis Arturs Kriša d., LVU disertants, 1. lpp.
9. Turpat, 23. lpp.
10. Turpat, 8. lpp.
11. Turpat, 25.lpp.
12. Turpat, 41.lpp.
13. Turpat, 43., 44., 49.-52.lpp.
14. LVVA, 7427.fonds, 13.apraksts, 409.lieta. Docenta Artura Dumpja personīgā lieta, 9.lpp
15. LVVA, 1340.fonds, 3.apraksts, 38.lieta. Dumpis Arturs Kriša d., LVU disertants, 53.lpp.
16. Turpat, 56., 60.-61.lpp.
17. Turpat, 67. lpp.
18. Turpat, 68.-75.lpp
19. Turpat 76. lpp.
20. Turpat, 77.-80. lpp.
21. Turpat, 99. lpp.
22. Turpat, 100. lpp.
23. Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2.daļa. R., 2004. - 430. lpp.
24. LVVA, 1340.fonds, 33.apraksts, 10.lieta. Pētera Stučkas LVU arodorganizācijas XI konferences materiāli, 1958.gada 2.decembrī, 9.lpp.
25. Tehnikas Apskats. Nr.98, 1983. LVU docents Arturs Jānis Dumpis. Nekrologs. 22.lpp.

Junga J. Docents Arturs Dumpis darbā un zinātnē

Raksts veltīts LVU docentam Arturam Jānim Dumpim. A.Dumpis pamatzglītību un amata prasmi apguvis I. pasaules kara laikā Pēterburgā un Murmanskā. 1927.gadā uzsācis studijas Latvijas Universitātē., Lai nopelnītu līdzekļus studijām un iztikai, studijas apvienojis ar darbu dažādās darba vietās. Latvijas Universitātes Mehānikas fakultāti absolvējis 1941.gada jūlijā, kad Rīgu jau bija okupējis vācu karaspēks.

Sākot no 1944.gada novembra strādājis par vecāko lektoru Latvijas Valsts universitātes Mehānikas fakultātē. 1948.gadā A.Dumpis aizstāvējis disertāciju, taču viņam piešķirto tehnisko zinātņu kandidāta grādu PSRS Augstākā atestācijas komisija (AAK) nav apstiprinājusi. A.Dumpis 1950.gadā disertāciju aizstāvējis atkārtoti. Pēc atkārtotas aizstāvēšanas LVU Padomes piešķirto grādu AAK 1951.gadā apstiprinājusi. 1953.gadā A.Dumpim piešķirts docenta zinātniskais nosaukums.

1958.gadā A.Dumpis, būdams tūristu grupas sastāvā, palicis ārzemēs un Latvijā nav atgriezies. Kopš 1958.gada strādājis kā inženieris Šveicē, bet 1966.gadā pārcēlies uz dzīvi Dienvidāfrikā, kur turpinājis pedagoģisko un zinātnisko darbu Vitvatersranda Universitātē Johannesburgā. Miris 1982.gada 8. oktobrī.

Junga J. Docent Arturs Dumpis at work and in science

The article is dedicated to Arturs Dumpis, Docent of Latvian State University. A.Dumpis went to school and began to work in Petersburg and in Murmansk during WWI. In 1927 he began his studies at Latvian University and in order to pay for his studies and to make his living he had to work at several places. He graduated from Faculty of Mechanics of Latvian University in July 1941- the time when the German army occupied Riga. From November 1944 he was a senior lecturer at Faculty of Mechanics of Latvian University. In 1948 A. Dumpis defended his Thesis but the Doctoral degree of Technical Sciences was not acknowledged by the Supreme Diploma Committee of the USSR. In 1950 A.Dumpis presented his Thesis again and in 1951 the degree was acknowledged. In 1953 A.Dumpis received the title of Docent. In 1958 A.Dumpis went abroad in a tourist group and did not return to Latvia. From 1958 he worked as an engineer in Switzerland but in 1966 moved to South Africa where he continued working as a lecturer and as a scientist at Witwatersrand University in Johannesburg. A.Dumpis died on the 8th October 1982.

Юнга Я. Жизнь и научная деятельность доцента Артура Думписа

Статья посвящена доценту Латвийского государственного университета Артуру Кришевичу Думпису. А.Думпис получил начальное образование и освоил первые производственные навыки во время первой мировой войны в Петербурге и Мурманске. В 1927 году окончил Екабпилсскую государственную гимназию и в этом же году поступил на Механический факультет Латвийского университета. Чтобы заработать средства для учебы и проживания, А.Думпис в годы учебы постоянно работал на разных работах. Механический факультет Латвийского университета А.Думпис окончил в июле 1941 года, когда в Риге уже хозяйничали немецкие войска.

Начиная с ноября 1944 года, А.Думпис работал старшим лектором на Механическом факультете Латвийского государственного университета. В 1948 году он защитил диссертацию на соискание научного звания кандидата технических наук. Однако, Высшая аттестационная комиссия (ВАК) ему присвоенное звание не утвердила. Только после повторной защиты в 1950 году ВАК утвердила присвоенное звание А.Думпису. В 1953 году А.Думпису было присвоено научное звание доцента.

В 1958 году А.Думпис, будучи в составе делегации для поездки за границу, остался за границей и в ЛССР не вернулся. Начиная с 1958 года работал в Швейцарии, а в 1966 году переехал в Южно-Африканскую республику, где продолжил педагогическую и научную работу в Витватерсрандском университете в Йоханнесбурге. Умер 8 октября 1982 года.